

ABDÜLBÂKÎ-İ TEBRİZÎ

(عبدالباقی تبریزی)

(ö. 1039/1629-30)

Safevîler devri hattat ve şairi.

Nisbesinden de anlaşılacağı üzere Tebrizlidir. Doğum tarihi belli değildir. Öğrenim hayatının ilk dönemi Tebriz'de geçti. Dinî ilimlerle beraber felsefe ve matematik tahsil ettiği gibi hatla da meşgul oldu. Sülûs ve nesihle ilk hocası Alâ Beg Tebrizî'dir. Daha sonra tahsilini ilerletmek için Bağdat'a gitti. Tasavvufa meyli olduğundan Bağdat Mevlevihanesi'nde Mustafa Dede'ye bağlandı. Ondan sülûs ve nesih yazılarını meşkederek çok iyi bir hattat oldu; aynı zamanda tasavvufa da intisap ettiği için Süfî lakabıyla anıldı. Kaynaklarda Dede Mustafa ismiyle anılan hocası hakkında bilgi yoktur. Dede Mustafa'nın, 1518'de vefat eden Şeyh Hamdullah'ın oğlu Mustafa Dede ile aynı kişi olması da mümkün değildir. Ancak Abdülbâkî'nin eserlerinde Türk hat üslûbu hâkim olduğuna göre, hocasının Türk olması kuvvetle muhtemeldir. Bağdat'a yerleşen hattat, orada çeşitli ilimlerde kendini çok iyi yetiştirdi. Ancak hattaki kudreti hepsinin üstünde olduğundan, daha çok hattat olarak tanınmıştır. *Tezkire-i Nasrâbâdî* müellifi Muhammed Tâhir, bu bilgileri verdikten sonra kendisinin de bu büyük üstattan meşkettiğini, fakat kabiliyeti olmadığı için ilerleyemediğini söyler.

Ahmed-i Râzî ve M. Ali Terbiyet, Tebrizî'nin Hân-ı Hânân olarak tanınan Abdülemin Han'ın daveti üzerine Hindistan'a gittiğini ve 1596'ya kadar onun hizmetinde kaldığını belirtirler. Abdülâlî Kâreng ise bu seyahatin Bağdat'tan önce gerçekleştiğini ve onun sanat hayatının hicrî XI. yüzyıldaki ilk on yılını Tebriz'de, ikinci on yılını Hindistan'da, üçüncü on yıllık devresini de Bağdat'ta geçirdiğini kaydeder. Abdülbâkî'nin sanattaki şöhreti yayılınca, I. Şah Abbas o sıralarda İsfahan'da yaptırmakta olduğu Mescid-i Şâh'ın tezyinî hatlarını yazması için onu davet etti. Hattat bu daveti kabul etmedi; fakat Bağdat'ın bir müddet sonra Şah tarafından ele geçirilmesi üzerine (1033/1623) İsfahan'a götürüldü. Sanatkâr burada Mescid-i Şâh'ın kuzey eyvanı ile kubbe yazılarını yazdı. Bugün de mevcut olan bu yazılar 1035 ve 1036 tarihlerini taşımaktadır.

Abdülbâkî-İ Tebrizî, Şah Abbas'tan bir yıl sonra öldüğüne göre, muhtemelen İsfahan'da 1039 (1629-30) tarihinde vefat etmiştir. Kaynaklarda çok iyi bir hattat olması yanında fazilet ve hikmet sahibi bir âlim, şair, iyi huylu ve merhametli bir süfî olarak tanıtılmaktadır. Bâkî mahlasını kullanarak yazdığı Farsça şiirleri bu alandaki kudretini göstermeye yeterlidir. Çeşitli tezkirelerde örnekleri bulunan şiirleri bir divan halinde toplanmamıştır. Kendisine izâfe edilen bazı eserler varsa da bu eserlerin ona ait olduğu şüphelidir. Hz. Ali'nin *Nehcü'l-belâğa*'sına tasavvufî bir

görüşle yazdığı söylenen *Minhâcü'l-velâye* adlı şerh bunlardan biridir. Ayrıca, *Riyâzü'l-‘ulemâ*'da belirtildiğine göre, tasavvufî açıklamalarla yapılmış bir Kur'an tefsiri ile *Şerhu's-Şahîfeti'l-kâmile* adlı bir başka eseri daha vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Tâhir Nasrâbâdî, *Tezkire-i Nasrâbâdî* (nşr. Vahîd Destgerdî), Tahran 1317 hş. — Tahran 1361 hş., s. 206-207; Mirza Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riyâzü'l-‘ulemâ* ve *hiyâzü'l-füzalâ* (nşr. Abdülmuhammed İrânî), Kum 1401, III, 59-64; M. Ali Terbiyet, *Dânişmendân-i Âzerbaycân*, Tahran 1314 hş., s. 144-146; A. Hayyâmpür, *Ferheng-i Sûhanverân*, Tebriz 1340 hş., s. 77; Abdülmuhammed İrânî, *Peydâyiş-i Haft u Haftâtan*, Kahire 1345, s. 187-190; Mehdi Beyânî, *Ahval ü Âşâr-ı Hoşnûvîsân*, Tahran 1346 hş., II, 364; Habîbullah Fezâilî, *Atlas-ı Ha*, İsfahan 1362 hş., s. 348; Ali Ekber Dihhüdâ, *Luğatnâme*, Tahran 1970, s. 509; ‘Abd-al-‘Alî Kâreng, “‘Abd-al-Bâqî Tabrizî”, *Etr.*, I, 105.

ALİ ALPARSLAN

**ABDÜLBÂKÎ,
Kıyamüddin Muhammed**

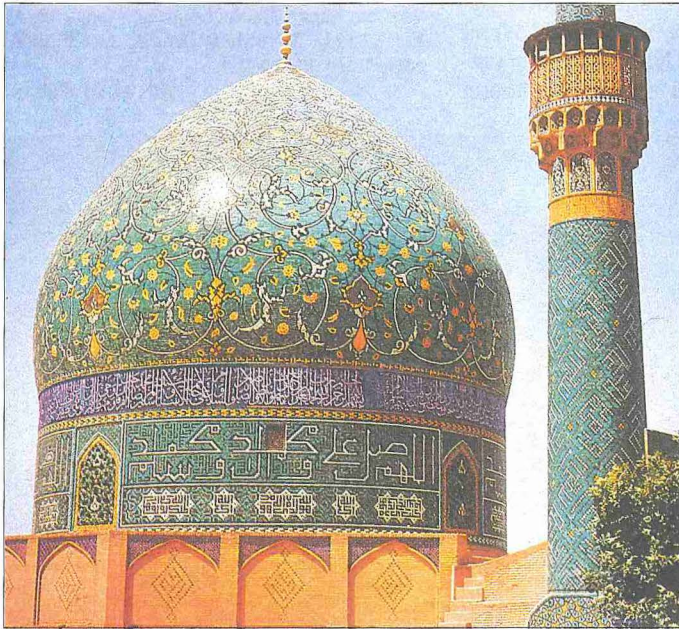
(قیام‌الدین محمد عبدالباری)

(1878-1926)

XX. yüzyıl başlarında
Hindistan'ın siyasi
hayatında önemli rol oynayan
Hindî müslüman âlim.

Leknev'de doğdu ve burada yetişti. Başta Abdülbâkî b. Ali el-Leknevî ve Aynükkudât el-Haydarâbâdî olmak üzere birçok hocadan ders okudu. 1891, 1903 ve 1912 yıllarında hacca gitti; bu arada Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerini gezdi. Şerif Hüseyin'i ziyaret için gittiği Medine'de Seyyid Ali el-Vitrî, Seyyid Emîn Ridvân ve Seyyid Ahmed el-Berzencî'den, Bağdat'ta da Nakîbüleşraf Seyyid Abdurrahman el-Keylânî'den hadis tahsil etti. 1913'te Müşir Hüseyin Kedvâî ile birlikte Encümen-i Huddâm-ı Kâ'be'yi kurdu. Bu arada Osmanlı idaresine 31 Ağustos 1914'te gönderdiği bir telgrafta, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmemesini, girerse İngilizler tarafında yer almasının uygun olacağını belirtti. Osmanlılar'a yardım edilmesini istemeyenlere karşı mücadele verdi ve Osmanlı hilâfetini bütün gücüyle savundu.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Hindistan Hilâfet Hareketi'nin başlatılmasına ön ayak oldu; 1918'de Hint-Müslüman Birliği'nin kurulmasına öncülük etti. Ardından Mahatma Gandhi ile bir ittifak te-

Tezyinî hatlarını Abdülbâkî-İ Tebrizî'nin yazdığı Mescid-i Şâh'ın kubbesi-İsfahan

melî oluşturdu. 1919'da Merkezî Hilâfet Komitesi'nin teşkilâtlanmasına yardımcı oldu. Hilâfet hareketi 1920'ye kadar, Hindistan Millî Kongresi'nin yaptığı gibi, İngiliz hükûmetiyle ilişki kurmama politikası takip etti. Bu yıllarda Hintli müslüman âlimler arasında büyük bir itibar ve nüfuza sahip oldu. 1919'da, kurulmasına ön ayak olduğu Cem'iyet-i Ulemâ-yı Hind'in ilk başkanı seçildi. 1921-1922 yıllarında hilâfetin korunması hususunda politikacılarla görüş ayrılığına düştü. 1923'te eyaletlerin bağımsızlığı fikrinin yeniden gündeme gelmesi, onu Hint-Müslüman Birliği'nin bozulması pahasına, İslâm'ı müdafaaaya sevketti. 1925'te İbn Süüd hareketine karşı Huddâmül-Haremeyn adıyla bir cemiyet kurarak Hindistan'da büyük bir protestoya öncülük etti ve bu kampanya sırasında Ocak 1926'da öldü.

Devrinin büyük âlimlerinden biri olan Abdülbârî, Hint cemiyetinin modernleşmesinin getireceği problemlere çözüm bulmaya çalışmış, ulemâ ve pîrlerin çocuklarının geleneksel eğitimin yanı sıra modern bilgilerle de donatılması için 1905'te **Firengî Mahal***'de el-Medresetü'n-Nizâmiyye'yi kurmuştur. Ayrıca sūfilerin cehaletinin tasavvufu gölgediğini ve onların şeriata bağlı olmaları gerektiğini ileri sürerek İslâm tasavvufunun sistemli bir şekilde öğretilmesi bir medrese kurulmasını zaruri görmüştür. Onun bu düşüncesi, 1916 yılında Ecmir'de kurulan Bezm-i Sūfiyye-i Hind tarafından da hedef olarak seçilmiştir.

İslâm'ın müdafaa ve güçlenmesi yolunda siyasî ve kültürel faaliyetlerle dolu hareketli bir ömür geçiren Abdülbârî, Kâdiriyye-Rezzâkiyye ve Çiştîyye-Nizâmiyye tarikatlarına intisap etmiş, aynı zamanda Firengî Mahal ailesinin nüfuzlu bir pîri olmuştur. Aralarında Muhammed Ali ve Şevket Ali'nin de bulunduğu tanınmış birçok politikacı onun müridleri arasında yer almıştır. Eğitim ve öğretimle meşgul olmuş, birçok talebe yetiştirmiş, bu arada yüzden fazla kitap ve makale yazmıştır. Belli başlı eserleri şunlardır: *Âşârü'l-evvel min 'ulemâ'i Firengî Mahal*, *Hasretül-müstersîd bi-vişâli'l-mürşid*, *et-Ta'liku'l-muhtâr 'alâ Kitâbi'l-Âşâr*, *Ta'likât 'ale's-Sirâciyye*, *Mecmû'ü fetâvâ*, *Mülhemül-melekût şerhu Müsellemü's-şübût*, *el-Âşârü'l-Muhammediyye ve'l-âşârü'l-muttasîle*, *el-Mezhebül-mü'eyyed bi-mâ zehebe ileyhi Ahmed*.

BİBLİYOGRAFYA :

M. İnâyetullah, *Tezkire-yi 'Ulemâ-yı Firengî Mahal*, Leknev 1930, s. 106-118; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtır*, Haydarâbâd 1390/1970, VIII, 214-216; Afzal İkbâl, *The Life and Times of Muhammad Ali*, Lahor 1974, s. 336-340; G. R. Thursby, *Hindu-Muslim Relations in British India*, Leiden 1975, s. 129-132; S. Abul Hasan Ali Nadwi, *Muslims in India* (trc. Mohammad Asif Kidwai), Lucknow, ts. (Academy of Islamic Research and Publications), s. 116; Annemarie Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, Leiden-Köln 1980, s. 220; Yûnus İbrâhim es-Sâmerrâî, *'Ulemâ'ü'l-'Arab fi şibhi'l-Şarretü'l-Hindîyye*, Bağdad 1986, s. 773-774; Gopal Krişna, "The Khilafat Movement in India: The First Phase", *JRAS*, sy. 1-2 (1968), s. 37-53; Francis Robinson, *Separatism among Indian Muslims: The Politics of the United Provinces' Muslims, 1860-1923*, Cambridge 1974, böl. VII, IX; a.m.f., "Abd-al-Bârî", *Elr.*, I, 106-107.

▲ AHMET ÖZEL

ABDÜLBÂSİT el-MALATÎ

(عبدالباسط الملطي)

Zeynüddîn Abdülbâsî b. Halîl
b. Şâhin el-Malatî
(ö. 920/1514)

Tarihçi, Hanefî fakihî ve müfessir.

844 (1440) yılında Malatya'da doğdu. Babası Halîl Mısır'da vezirlik, Hama, Kudûs, Safed, İskenderiye ve diğer bazı yerlerde nâiblik görevlerinde bulunmuştu. Abdülbâsî gençlik yıllarında tahsilini tamamlamak amacıyla Halep, Dimaşk ve Mağrib'i dolaştıktan sonra Kahire'ye yerleşti. Dimaşk'ta Kazasker Alâ er-Rûmî, Kıvâmüddîn ve Hamîdüddîn en-Nu'mânî gibi Hanefî âlimlerinden, Trablus'ta da Burhân el-Bağdâdî'den ders aldı. Kahire'de ise Necm el-Kirîmî'den Arapça, meânî ve beyan, Şeref Yûnus er-Rûmî'den mantık, felsefe ve kelâm, Kâfiyyecî'den muhtelif ilimleri okudu; Şümnî'nî ve İbnü'd-Deyrî gibi fakihlerden icâzet aldı. Tıp ve diğer bazı ilim dallarında da geniş bilgisi vardı. Bir müddet medreselerde ders verdikten sonra müderrislik görevinden ayrılıp kitap yazmaya başladı. Büyük bir kısmı risâle hacminde olan başlıca eserleri şunlardır:

1. *er-Ravzül-bâsim fi havâdişi'l-'umr ve't-terâcim* (Vatikan, Ar. 728). 2. *Neylül-emel fi zeyli'd-Düvel*. Zehebî'nin *Düvelül-İslâm* adlı eserine yazdığı zeyil olup 744-896 (1343-1491) yılları arasında meydana gelen olayları ihtiva eder. 3. *ed-Dürerül-vesîm*. Kutbüddin Muhammed b. Ahmed el-Kas-

tallânî'nin *Tekrîmül-ma'îşe fi taḥrîmi'l-ḥaşişe* adlı eserine yazdığı şerhtir. 4. *el-Mecma'ü'l-müfennen bi'l-mu'cemî'l-mu'anven* (biyografi). 5. *el-Kavlül-me'nûs fi şerhi'l-Kâmûs* (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1417, 223 varak). Hacimleri üç ile elli iki varak arasında değişen şu on dört risâlesi Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, nr. 4793) bir mecmua içinde yer almaktadır: *Gâyetü's-sül fi sîreti'r-Resûl* (İstanbul 1328); *el-Menfa'a fi sırri kevnî'l-vuzû'* *maḥşûşan bi'l-a'zâ'i'l-erba'a*; *el-Kavlül-cezm fi târihi'l-enbiyâ' üli'l-'azm*; *er-Ravzatül-murabba'a fi sîreti'l-hulefâ'i'l-erba'a*; *Nüzhetül-esâfîn fi men veliye Mısır mine's-selâtin*; *Mecmû'ü'l-bustânî'n-nûri li-hazreti Mevlâna's-Sultânî'l-Gürî*; *ez-Zehrül-maktûf fi maḥârici'l-hurûf*; *el-Ezkârül-mühimmât fi mevâzi'a ve evkât*; *el-Kavlül-ḥâş fi tefsîri sûreti'l-İhlâş*; *el-Kavlül-meşhûd fi tercihi teşehhüdi Benî Mes'ûd*; *en-Nefeḥâtül-fâ'iḥa fi tefsîri'l-Fâtîḥa*; *el-Vuşle fi mes'ele'ti'l-ḳible*; *Nüzhetül-elbâb muḥtaşaru A'cebi'l-'ucâb*; *es-Sırru ve'l-ḳikme fi kevnî'l-ḥamse şalavât maḥşûşan bi-hâzihi'l-evkât*. Bunların dışında Hanefî fikhına dair bazı eserlere de şerh yazmıştır.

Abdülbâsî el-Malatî'nin *Nüzhetü'l-esâtin fi men veliye Mısır mine's-selâtin* adlı eserinden bir sayfa (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2044/1, vr. 1^a)

